

Da li multikulturalizam tali američki 'kotao za taljenje'?

MILAN MESIĆ

Odsjek za sociologiju, Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
e-mail: mmesic@mudrac.ffzg.hr

UDK: 327.17(73)

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 15. studenog 1998.

Članak se bavi aktualnim kontroverzijama oko pitanja je li još uvijek na djelu američki asimilacijski model poznat kao 'kotao za taljenje' ili je multikulturalizam uspio nametnuti novi koncept nacionalnog identiteta i integracije pridošlica. Da bi čitatelj bolje mogao pratiti različite aspekte tekuće rasprave, prvo se govori o povijesnom nasljeđu glede američkog identiteta. Tradicionalno su koncipirana u osnovi njegova dva suprotstavljena modela: Melting Pot i 'kulturni pluralizam'. Melting-pot asimilaciju prvi je oštroj kritici podvrgao filozof H. Kalen, ustvrdivši da ona uopće nije na djelu i da nije niti poželjna kao ideal. Njegov koncept 'kulturnog pluralizma' preuzet će od kraja 80-ih američki multikulturalizam. Za sve ove zagovornike multikulturalizam je kulturalna koncepcija koja odbacuje europsku kulturnu dominaciju i melting-pot asimilaciju i zauzima se za afirmaciju kulturalnih raznovrsnosti. Za svoje protivnike on je antiamerički i antieuropski svjetonazor, koji pod firmom kulturalnog relativizma, odbacuje euro-američka civilizacijska dostignuća. Autor drži da se na postavljeno pitanje ne može dati ni pozitivan niti negativan odgovor. Proturječni kulturalni procesi možda smjeraju svojevrsnom međumodelu označenom kao La Raza Cosmica.

Ključne riječi: MULTIKULTURALIZAM, ASIMILACIJA, 'KOTAO ZA TALJENJE', MELTING POT, KULTURALNI PLURALIZAM, KULTURALNI IDENTITET, NACIONALNI IDENTITET, MIGRACIJA, AMERIKA

Povijesno nasljeđe - Lonac za taljenje i etnički pluralizam

Imigracija i multikulturalizam postali su, nakon završetka 'hladnog rata' središnjim temama kako američke društvene znanosti tako i politike. U aktualnim raspravama iznova se preispituje povijesno nasljeđe američkog kulturnog i nacionalnog identiteta. Ovisno o motrištima s kojih polaze, jedni će više naglašavati vjersku i etničku homogenost ranih američkih kolonista, koji su trajno odredili kulturnu i etničku matricu Amerike, kao eminentno protestantsku i anglo-saksonska¹, kojoj su se nove pridošlice imale prilagoditi. Drugi, pak, ističu elemente pluralizma², koji se javljaju u samim začetima nove "nacije imigranata", osiguravajući temelje za njezino otvaranje prema sve raznovrsnijim vjerskim i etničkim skupinama. Prema posljednjima, već ova stanovita populacijska raznolikost, još prije ustanovljenja samostalnih država, pripremila je put za jedan eklektičan i univerzalistički oblik državljanstva, za nastanak "civilne" umjesto etničke nacije (Richard Neuhaus). Negdje od početka prošloga stoljeća proces diversifikacije useljeničkih skupina sve se više širi u kulturnom i etničkom smislu. S masovnim dolaskom "novih imigranata" iz Južne i Istočne Europe tradicionalna imigracija dostigla je, na prijelomu stoljeća, svoje vrhunce, kako po obujmu tako i raznovrsnosti.³

¹ U doba stjecanja nezavisnosti (1790.) procjenjuje se da je 61 posto bijelog stanovništva bilo engleskog podrijetla, 17 posto škotskog ili irskog. Među ostalima Nijemci su činili 9 posto, Nizozemci 3 i Švedani 1 posto. Još je važnije primijetiti da je gotovo 99 posto ovih ranih naseljenika pripadalo nekoj od grana protestantizma (Steinberg, 1989:8).

² Misli se ponajprije na vjerski pluralizam, makar i unutar protestantizma, koji je postupno vodio toleranciji i nesektaškoj kulturi, jer nije postojala nacionalna (protestantska) crkva (Olson, 1994:6).

³ Savezni imigracijski ured klasificirao je 39 "rasa ljudi" (etničke grupe označavale su se tada rasama - p.M.M.) među kontingentima imigranata u razdoblju od 1900. do 1930.

Središnje pitanje u aktualnom sporu između današnjih zastupnika asimilacije (odnosno "kotla za taljenje"⁴) i multikulturalizma tiče se načina integracije raznih skupina pridošlica u glavnu američku kulturnu matricu. Tradicionalno koncipirana su u osnovi dva modela integracije i američkog identiteta - "lonac za taljenje" i etnički pluralizam - s time da je prvi, po ocjeni većine istraživača praktički dominirao, barem do nedavnog multikulturalističkog udara. U nastavku ovoga poglavlja raspraviti ćemo jedan i drugi koncept, kako u povijesnom kontekstu tako i iz perspektive aktualne debate oko multikulturalizma.

Znatno prije nego je skovan pojam *Melting Pot*-a, bio je na djelu model (dragovoljne) asimilacije koji on simbolizira - drže njegovi zagovornici. Mnogi smatraju Hectora St. Johna de Crvecoera duhovnim ocem američkog modela asimilacije, koji će kasnije postati poznatim kao "lonac za taljenje", i to u obnovljenoj inačici koja negira njegovu anglo-saksonsku isključivost. Njegovo djelo *Letters from an American Farmer*, objavljeno u Londonu 1782. ali pisano nekih desetak godina ranije, jedno je od najcitiranijih izvora u aktualnoj polemici. U njemu ovaj francuski useljenik, pozivajući se na višestruko etnički miješane brakove, odnosno međuetničke rodbinske isprepletenosti, neuobičajene u Staromu svijetu, razvija ideju naseljenika Novoga svijeta kao "novoga čovjeka", koji stvara jednu potpuno "novu rasu" - Amerikanca.⁵ Multikulturalisti odgovaraju da je riječ o idealizaciji, i da je stvarna praksa asimilacije polazila od nametanja anglo-saksonske kulture, kojoj su se useljenici dragovoljno ili ne morali prilagoditi. K tomu je piščev koncept novog identiteta ipak rasno isključiv, jer izostavlja znatnu crnačku manjinu koja je postojala u zemlji. Rjeđe se navodi još liberalnija Emersonova vizija "nove rase" iz 1845. označene metaforom *smelting pota*, što je samo drugi izraz "kotla za taljenje", a koja uključuje i Afrikance i druge ne-bijele rase.⁶

Znakovitom koincidencijom, iste godine, kad se pojavila Crvecoeurova knjiga, američki je kongres za *motto* državnog pečata usvojio latinsku izreku - *E Pluribus Unum* (od mnogih jedan).⁷ Njome je simbolički označen američki nacionalni identitet - kao jedinstvo nastalo iz različitosti. U tekućim sporenjima asimilacionisti naglašavaju važnost *jedinstva*, a multikulturalisti *različitosti* - od dva konstitutivna elementa američkog identiteta zapisana u pečatu.

Sami proponenti etničkog pluralizma, primjećuje Steinberg, ispuštaju iz vida negativnu osnovu na kojoj se on povijesno razvijao u Americi. Riječ je o osvajanjima (otimanju zemlje od domorodačkih indijanaca i kasnije Meksikanaca), ropstvu (crnci) i eksploataciji useljenika. Iz ove perspektive lakše možemo razumjeti rasnu i kulturnu isključivost "domaćih" Amerikanaca spram "stranaca" i novih useljenika (Steinberg, 1989:4-6). Sumnjičavost, prezir, pa i otvorena mržnja, pratili su više ili manje gotovo sve grupe ne-engleskih imigranata. Američki militantni etnocentrizam negdje do 1830-ih i 1840-ih poprimio je svoj poseban oblik nazvan natavizmom. U okviru ovog pokreta iznikla je i posebna stranka *The Know Nothing*, koja je svoje oštrice uperila ponajprije protiv Iraca i katoličanstva. Natavisti se, ipak, među sobom

⁴ *Melting-Pot* obično se prevodi kao "lonac za taljenje". Kako je metafora inspirirana metalurgijom, držimo da je bolje termin *pot* prevesti kao kotao.

⁵ "Što je, dakle, Amerikanac, taj novi čovjek? .. Onaj je Amerikanac, tko ostavljajući iza sebe sve svoje pradavne predrasude i običaje, primajući nove putem novoga načina života koji je prigrlio, nove vlade kojoj se pokorava, i novi status koji uživa. Amerikancem se postaje primanjem u široko krilo naše velike Alma Mater. Ovdje se pojedinci svih nacija stapaju u novu rasu ljudi, čiji će rad i potomstvo jednoga dana uzrokovati velike promjene u svijetu ... Amerikanac treba, stoga, voljeti ovu zemlju više nego bilo koju u kojoj su on ili njegovi preci rođeni" (Salins, 1977:107).

⁶ "Na ovom kontinentu - azilu svih nacija - energija Iraca, Nijemaca, Švedana, Poljaka, i Kozaka i svih europskih plemena - Afrikanaca, i Polinezijaca - konstruira novu rasu, novu religiju, novu državu, novu literaturu, koja će biti isto tako jedra kao nova Europa proizašla iz lonca za taljenje Mračnog Doba" (Glazer, 1997:100).

⁷ Skovao ju je rimski pjesnik Vergilije, nazvavši nadahnuto tako ukusnu miješanu salatu u kojoj se različiti okusi stapaju u jedan.

razlikuju. Dok su jedni tražili isključenje svih koje su držali rasno inferiornima, drugi su prihvaćali različite grupe (bijelih) useljenika, pod uvjetom da ne pružaju nikakav otpor anglocentričkoj asimilaciji. U žučljivim tekućim polemikama, multikulturalisti neke svoje protivnike optužuju za natavizam, a govori se i o obnovi natavističkog pokreta ili o neonatavizmu.⁸

Masovna irska imigracija (1820.-1860.) izazvala je pravu histeriju straha pred tim "hordama divljaka".⁹ Nakon Iraca slijedio je još snažniji useljenički val Nijemaca. Njihov inicijalni status bio je nešto bolji od irskog, ali su isto tako bili metom natavističkog pokreta, i općenito se smatralo da se teško mogu asimilirati u dominantnu kulturnu matricu američkog društva. No, za razliku od Iraca i Nijemaca, koji će, kao bijelci i sjeverozapadni Europljani, s vremenom ipak biti prihvaćeni, i praktički se potpuno asimilirati, kineski su imigranti prošli kratki i to obrnuti put od dobrodošlice do mržnje, progona i gubitka prava na naturalizaciju.¹⁰

Kad je krajem prošloga stoljeća osnažila "nova imigracija" iz Južne i Istočne Europe, obnovljeni natavistički pokret 1910-ih i 1920-ih u njoj je nalazio još veću opasnost za američku naciju. Prezreni Irci i Nijemci barem su smatrani bijelcima, za razliku od Talijana i Židova, dok je za Poljake i Ukrajince to bilo otvoreno pitanje, što ukazuje na subjektivnost tadanjeg poimanja "rase". Drugi su na te kasne pridošlice gledali kao na "inferiorne" rase unutar šire shvaćene bijele rase. Postojao je raširen strah među domaćim Euro-Amerikancima, kako u političkim i akademskim krugovima tako i javnom mnijenju, da će se miješanjem s inferiornim bijelim etničkim grupama prava bijela rasa "mongolozirati".¹¹ Takvi su stavovi prevladavali i u službenim političkim krugovima. O tomu svjedoči opširno (u 22 toma!) izvješće Imigracijske komisije, ustanovljene sa zadatkom evaluiranja uloge masovne imigracije u životu nacije (1907.-1910.), podneseno 1911. godine (Ueda, 1994:20). Prema njezinoj ocjeni 'novi imigranti' iz Južne i Istočne Europe u velikoj mjeri ne mogu se asimilirati, a njihovo prisustvo uzrokuje raznovrsne socijalne probleme, budući da potječu od degenerirane rasne loze (*stock*).

Pokret "amerikanizacije" bio je svakako benigniji spram imigranata, osobito u svojim počecima.¹² Njegov je izvorni cilj bio došljake učiniti pravim američkim građanima, da ih potakne na sudjelovanje u politici, da im pomaže u učenju engleskoga i usvajanju američkih običaja (osobito higijene) i vrednota - i tako, razumljivo, da postanu uspješniji radnici i na

⁸ O historiji natavističkog pokreta, koji je s prekidima trajao 150 godina, vidi izvrsnu studiju Dale. T. Knobela *America for the Americans*. On, međutim, smatra da se ipak ne može govoriti o organiziranom natavističkom pokretu danas, u smislu kakav je postojao do sredine 1930-ih, mada se javljaju pojedinci i skupine koji zastupaju stare natavističke ideje i šire mržnju spram stranaca (Knobel, 1996:278).

⁹ Irci su karakterizirani kao "bijednici na našim ulicama ... njih nalazimo u našim ubožnicama, i našim bolnicama ... kriminalnim sudovima, u našim zatvorima" (Salins, 1997:26).

¹⁰ Kalifornijski guverner J. Mc Dougal obratio se 1852. kineskim imigrantima kao "jednoj od najvrednijih klasa među našim novo adaptiranim građanima". Prije isteka istog desetljeća jedne novine u San Francisku, šireći anti-kinesku harangu, nazivaju ih "kvazi-ljudski Azijati", "moralno daleko lošijom klasom nego što su nigeri" (Salins, 1997:28).

¹¹ Stereotipi o rasnoj inferiornosti južnoeuropskih i istočnoeuropskih imigranata, ranih desetljeća ovoga stoljeća, nalazili su kvazi znanstveni oslonac u pogrešnom razumijevanju rezultata novih psiholoških testova, nekorektno nazvanih testovima inteligencije (IQ). Psiholog Carl Brigham objavio je podatke o seriji armijskih testova koji su pokazivali prosječan rezultat novaka prema nacionalnom podrijetlu. Novaci rođeni u Engleskoj postigli su najviši rezultat od 14.87, Talijani 11.01, a na dnu su bili Poljaci s postignutih 10.74 boda. Mnogi američki intelektualci prihvaćali su u to vrijeme i učenje socijalnog darvinizma, po komu 'preživljavaju najprilagodnije' nacije svijeta (Feagin, 1997:20-22).

¹² Vođa i duša pokreta, socijalna radnica Frances Kellor smatrala je amerikanizaciju "znanostu rasnih odnosa u Americi, koja se bavi nepristranom asimilacijom i amalgamacijom različitih rasa u jedan integralan dio nacionalnog života" (Glazer, 1997:103).

kraju bolji Amerikanci. Amerikanizacijski pokret održavalo je pomalo čudno partnerstvo socijalnih radnika i poslovnih ljudi, koji su u to doba u prvim desetljećima ovoga stoljeća činili naprednjački blok, i smatrali se braniteljima imigranata. Dakako, prvi su to činili po svom pozivu, a drugi iz ekonomskog interesa.¹³

Kasnije, nošen strahom od subverzivne djelatnosti stranaca pred prvi svjetski rat, pokret amerikanizacije počeo se mijenjati približavajući se praktički natavističkom pokretu. Od imigranata se sada bespogovorno zahtijevalo ne samo obavezno učenje engleskog, nego i neučenje bilo kojeg drugog jezika, te poznavanje američkog političkog sustava. Poslije rata novi poticaj njegovu opresivnom karakteru dala je antiboljševička i antiradikalna histerija.

Mada su različite europske etničke grupe imigranata nailazile na veće ili manje neprijateljstvo, dok se nisu etablirale u kulturnu matricu američkoga društva, ipak su njihov položaj i perspektiva bili kudikamo povoljniji u usporedbi s obojenim 'rasama'. Crnci, Azijci, Meksikanci i dijelom indijanci korišteni su kao najjeftinija radna snaga, i koncentrirani su u najzaostalijim sektorima gospodarstva i najzaostalijim regijama zemlje. Kad ih se već nije moglo zaustaviti, a i trebala je njihova radna snaga, od bijelih se etničkih grupa očekivala (brza) asimilacija u američku kulturu i društvo, čime su stjecali punovrijedno građanstvo i oslobadali se socijalnog pritiska, prezira i mržnje. Njima je upućivana poruka: "vi ćete postati isti kao mi, željeli li to ili ne". Istodobno, za rasne manjine vrijedilo je obrnuto, segregacijsko pravilo: "bez obzira koliko sličite nama (kulturalno), ostat ćete po strani" (Steinberg, 1989:42).

Američki model asimilacije postat će neraskidivo vezan uz metaforu *Melting Pot*-a, uz koju se okupljaju i današnji zastupnici asimilacije, a napadaju njezini protivnici. Ovu čuvenu kovanicu, kao naslov kazališnog komada,¹⁴ sročio je 1909. inače manje uspješni američki pisac Israel Zangwill, i sam dijete židovskih useljenika. U doslovnom smislu '*melting pot*' metafora konotira dvije implikacije. Prva, koja se općenito više naglašava kad se govori o ovom asimilacijskom modelu, tiče se krajnjih artefakata taljenja - u ovom slučaju ljudskih skupina, koji bi na kraju procesa, poput metala, trebali imati isti 'kemijski sastav', odnosno biti kulturalno nerazpoznatljiv. Rjeđe se shvaća, primjećuje P. Salins, jedan od istaknutih zagovornika američkog asimilacijskog modela, njezina druga implikacija. Naime, da i domaći sastojci, indigene kulturalne karakteristike, također ulaze u isti proces, pa se i one, dakle, nepovratno mijenjaju (Salins, 1997:45).

Nije prošlo ni desetljeće, kad je filozof Horace Kallen, također židovskog podrijetla, u svomu eseju *Demokracija naspram melting pota* (1915.), podvrgnuo oštroj kritici ovaj asimila-

¹³ Među drugima isticao se vodeći američki poduzetnik Henry Ford, čiji su automobilski pogoni regrutirali brojnu imigrantsku radnu snagu (osobito za 'tekuće trake' na kojima su odbijali raditi domaći kvalificirani radnici, unatoč visokim nadnicama). Njegova je kompanija ustanovila 'sociološki odjel', čiji su suradnici posjećivali domove imigranata, davajući im stroge savjete glede morala i obiteljskog života. K tomu su njegovi radnici morali pohoditi 'melting-pot školu', gdje su učili engleski jezik i američke kulturne običaje i vrednote. Nakon završetka, za vrijeme promocijske ceremonije, polaznici škole na početku odjeveni u svoje tradicionalne etničke odore, prošli bi kroz veliki lonac s nazivom 'Melting Pot' i izašli u poslovnim odijelima noseći američke zastave (Feagin, 1997:26).

¹⁴ Kazališna predstava *The Melting Pot*, zbog svoje poruke, stekla je veliku popularnost u širokoj publici. U njezinoj poruci našli su ujedinjujući nacionalni koncept, u vrijeme kad je Amerika postajala etnički sve heterogenija. Njome se oduševio predsjednik Theodore Roosevelt koji je Zangwilla proglasio većim piscem od Bernarda Shawa i Henrika Ibsena.

Ideja *Melting Pota* inspirirana je metalurgijskim procesom nastanka legura. Glavni junak David, sin židovskih useljenika, svojoj djevojci Veri, kćeri ruskog useljenika i bivšeg carskog časnika, metaforom *Melting Pota* ushićeno je opisivao Novi svijet u kome žive. "Eno gdje leži, veliki *Melting-Pot* - slušaj! Ne čuješ li hukanje i kipljenje?". U njemu veliki alkemičar stapa Kelte i Latine, Slavene i Teutonice, Grke i Sirijce, Židove i Arijeve (*Gentile*) u svom pročišćavajućem plamenu. "Ovdje će se oni ujediniti u izgradnji Republike Čovjeka i Božjega Carstva" (Salins, 1997:10,44-45).

cijski model. On je ustvrdio da 'melting pot' uopće nije na djelu¹⁵, a niti je poželjan kao ideal. Umjesto neke nove američke nacionalne legure, u stvarnom životu i dalje postoje distinktivne etničke zajednice. Etničke veze po njemu su kako nedobrovoljne tako i neizmjenljive. "Ljudi mogu, u manjoj ili većoj mjeri, mijenjati svoju odjeću, politiku, svoje žene, religiju, filozofiju, ali ne mogu mijenjati svoje djedove...". Etnička raznovrsnost samo obogaćuje američku civilizaciju. Američka, pak, nacija nije jedan narod, osim u političkom i upravnom smislu, nego je prije "federacija ili zajednica (*commonwealth*) nacionalnih kultura ... demokracija nacionalnosti, koje surađuju dragovoljno i autonomno kroz zajedničke institucije ... mnoštvo u jedinstvu, orkestracija čovječanstva" (Schlesinger, 1992:36). Ovo svoje viđenje Amerike, suprotstavljeno 'melting potu' Kallen je označio 'kulturnim pluralizmom'.

Kritičari 'melting pota' ističu da je on počivao na konceptu i praksi asimilacije, koja se svodila na 'anglokonformizam', odnosno jednostrano prilagođavanje useljenika na dominantnu kulturu i vrednote¹⁶, ali je druga stvar koliko je bio učinkovit. Izvorno je ovaj model asimilacije bio u direktnoj opreci spram tolerancije i pluralizma. Njegov rani liberalni kritičar, inače pristaša kozmopolitske, heterogene američke kulture, Randolph Bourne, i sam pripadnik angloameričke elite, opisao ga je riječima: "engleska snobovština, engleska religija, engleski literarni stil, engleske literarne veličine i kanoni, engleska etika, engleska superiornost". (De Rienzo, 1995:61-2).

Pitanje asimilacije imigranata, kao ključni problem američke sociologije, postavio je klasični američki sociolog Robert Park, istaknuti istraživač rase i etniciteta i utemeljitelj toga područja istraživanja na čikaškom sveučilištu. On i njegovi kolege sa sveučilišta, inače suradnici Carnegie amerikanizacijskih studija, protivili su se nasilnoj asimilaciji, odnosno amerikanizaciji, ali su vjerovali da su ti procesi neizbježni.¹⁷ Svoja terenska istraživanja započeli su 1910-ih, kada je preko milijun novih useljenika stizalo u SAD. Prema popisu stanovništva iz iste godine blizu 70 posto stanovnika Chicaga činili su imigranti i njihova djeca. U tom sklopu istraživački zadatak odredili su pitanjem: što se događa "kada ljudi različitih kultura dolaze u kontakt i sukob" (Park, 1950:5). Park je ponudio odgovor svojim konceptom 'ciklusa rasnih odnosa' (*race relation cycle*). Riječ je o postupnoj prilagodbi doseljeničke skupine na domaću kulturu. Tri su temeljna stupnja ovoga ciklusa: kontakt, akomodacija i asimilacija, pri čemu svaki znači daljnji pomak u apsorpiranju kulture domaće skupine. Valja znati da pod pojmom asimilacije¹⁸ Park nije mislio na potpuno nestajanje svih etničkih (rasnih) različitosti.

¹⁵ To će isto kasnije tvrditi teoretičari etniciteta. Tako, J. Olson dokazuje da asimilacija gotovo nije postojala u Americi 1890, kako u ruralnim područjima, gdje je još živjela većina, tako i u brzo rastućim 'etničkim gradovima'. Naime, treća generacija, masovnih imigracija od sredine prošlog stoljeća još se nije pojavila. Imigranti i njihova djeca bili su usko vezani u svojim etničkim porodicama, crkvama i udrugama, a društveni kontakti izvan radnog mjesta i poslovanja bili su rijetki (Olson, 1994:105). Tezu o nedjelotvornosti 'melting pota' aktualizirat će ponovno buđenje etniciteta 60-ih godina ovoga stoljeća. Nathan Glazer i Daniel Moynihan, empirijskim su nalazima došli do zaključka da se 'melting pot' zapravo 'nije dogodio' (Glazer & Moynihan, 1963:V).

¹⁶ Popularni vodič za židovske imigrante na početku ovoga stoljeća savjetovao je čitateljima, da bi postali Amerikancima, da moraju "zaboraviti svoju prošlost, svoje običaje i svoje ideale" (Schwartz, 1995:59).

¹⁷ Steinberg nalazi paradoks u tomu da su teoretičari 'melting pota' pisali u vrijeme kad su etničke grupe u američkom društvu bile vjerojatno vitalnije i distinktivnije nego u bilo koje drugo doba u američkoj povijesti. Park i njegovi sljedbenici bili su pod snažnim dojmom brzine s kojom su imigrantske skupine prihvaćale barem 'vanjske forme' dominantne kulture i subjektivno kao i objektivno postajale amerikaniziranim. Za razliku od njih današnji 'etnički pluralisti' pišu u vrijeme kad su kulture etničkih grupa uvelike preobražene, odnosno amerikanizirane, nakon nekoliko generacija prilagodbi i promjena, i to s krivim uvjerenjem da su radikalni kritičari starije generacije znanstvenika (Steinberg, 1989:48).

¹⁸ Asimilacija se nekada uzima kao sinonim pojmu akulturacije. Ovaj drugi termin više su izvorno koristili antropolozi za isti fenomen etničkih 'susreta', koji su sociolozi radije opisivali prvim pojmom. Ranu,

Ona se tiče stanovite 'umjetne uniformnosti' između manjine i dominantnih grupa, koja može prikriti razlike u "mišljenju, osjećajima i vjerovanju". Krajnji stupanj stapanja jedne skupine u drugu, dovršetak procesa asimilacije jest amalgamacija. Je li ona na djelu za neku (doseljeničku) manjinu empirijsko je pitanje, čiji je indikator stopa mješovitih brakova između dviju grupa. Treba istaći da, za razliku od svojih suvremenika i gorljivih pristaša '*melting pot-a*', Park nije predviđao brzo topljenje etničkih različitosti (Park, 1927:169).

Na kraju, treba imati na umu da su najliberalniji, etničkoj toleranciji, ako ne već i pluralizmu, najskloniji intelektualci i analitičari rasno-etničke problematike 1930-ih i 1940-ih godina vjerovali da asimilaciji teže sami useljenici, za koje je to najbolje rješenje (naspram natavističkog odbijanja). Štoviše, asimilacija je donosila smanjenje predrasuda, pa i diskriminacije. Od dijela natavista, koji su prihvaćali asimilaciju kao nužno zlo, razlikovali su se po svojoj toleranciji (privremenih različitosti), odnosno prihvaćanju postupnosti i dragovoljnosti toga procesa.

Nakon drugog svjetskog rata pojavio se koncept interkulturalnog obrazovanja, kojim se nastojalo, u duhu tolerancije stanovitih kulturno-etničkih razlika, manjinama olakšati prilagodbu na dominantnu kulturu, ne dovodeći (dragovoljnu) asimilaciju u pitanje. No, interkulturalizam je, poput starije koncepcije '*etničkog pluralizma*' defanzivan model (p)održanja etniciteta. On nije postavljao nikakve zahtjeve dominantnom društvu i kulturi, kao što to čini suvremeni multikulturalizam, osim priznavanja činjenice da različite useljeničke etničke skupine sa sobom donose kulturne osobitosti, koje su, prirodno i barem privremeno, sastavni dio njihova identiteta, te da zbog toga ne trpe agresivno neprijateljstvo domaćina.

Kontroverzije oko američkog multikulturalizma

Pojam multikulturalizma počeo se nešto kasnije upotrebljavati u Americi, nego u Kanadi¹⁹ i Australiji.²⁰ Njime se, međutim, danas pokrivaju kulturalni procesi prvo označeni "kulturalnim pluralizmom", onda nakon drugog svjetskog rata "interkulturalizmom", i od 60-ih "etničkom obnovom" i "novim etnicitetom". Naravno, stara i nova pitanja američkog identiteta i integracije novih skupina imigranata reinterpretirana su sada u duhu multikulturalističke "paradigme". Osim toga, zagovornici novoga multikulturalnog modela, a još više njegovi ogorčeni protivnici, u žestini polemike, proširili su upotrebu termina multikulturalizma na vrlo raznovrsne kulturalne pojave, tako da često nesporazumi proizlaze baš iz različitog shvaćanja njegova stvarnog značenja i dometa.²¹ Ipak, većina američke literature o multikulturalizmu

široko prihvaćenu definiciju asimilacije dali su R. Park i Ernest Burgess, držeći da je to "proces interpretacije i fuzije u kojem osobe i grupe stječu sjećanja, sentimente i stavove o drugim osobama ili grupama te dijeleći njihovo iskustvo i historiju inkorporiraju se s njima u zajednički kulturni život" (Milton, 1964:62).

¹⁹ Na svom izvorištu u Kanadi multikulturalizam se odnosio na raznovrsne jezične i kulturne grupe, i shvaćen je kao etničko pluralistička alternativa tradicionalnom američkom '*melting-pot*' modelu asimilacije useljenika.

²⁰ U tom je smislu indikativno da Nexis, baza glavnih novina, ne donosi reference o multikulturalizmu sve do 1989. kad se pojavljuju 33 jedinice. Već iduće godine referirano je 100, 1991. više od 600, a ekspanzionalnim rastom broj referenci 1994. popeo se na 1.500. Gotovo svaka knjiga na popisu harvardskih knjižnica, koja je 70-ih i 80-ih u naslovu sadržavala pojam multikulturalizma, bila je kanadska ili australijska (Glazer, 1997:7-8).

²¹ Zajedno s etničkim i rasnim studijama i ženske studije u novije su vrijeme postale konstitutivnom, pa čak i najmoćnijom komponentom multikulturalističkog diskursa. Napokon, multikulturalistički 'paradigmatski' kišobran (kritičari će reći - ideologiju) prihvatile su i razne druge grupe, čija problematika ulazi u širi pojam (kulturalne) "raznovrsnosti" (*diversity*), kao što je gay i lezbijski pokret. No, dok je multikulturalizam načelno po svojim zahtjevima kulturalno univerzalan, europske etničke grupe praktički nisu uključene (Glazer, 1997:14).

tiče se ponajprije, po mnogima njegove temeljne problematike, školstva i obrazovanja, od osnovnog do visokog. Dubina i ozbiljnost konceptualnih promjena koje su zahvatile američku javnu školu u zadnjih dva desetljeća, izazvali su veliku pozornost akademske i šire kulturne javnosti, tek kad su ova pitanja dobila svoje središnje mjesto u multikulturalističkom kulturnom projektu i kontroverzijama koje je uskoro izazvao.

Konzervativni protivnici imigracije okrivljuju današnje imigrante, odnosno njihovu etničku i kulturalnu raznovrsnost za nastanak i razvitak multikulturalizma, koji, po njima, dovodi u pitanje američko nacionalno jedinstvo i kulturalni identitet. Objektivniji istraživači dokazuju, međutim, da je prodor i afirmacija multikulturalizma u Americi ponajprije posljedica neuspjeha na planu integracije crnaca u školski sistem i njihova školskog neuspjeha, i potom prevladavanja rasne strukturalne segregacije u društvu (Glazer, 1997:145-47). To su bili ciljevi pokreta za građanska prava 60-ih, koji su se imali ostvariti primjenom zakonodavstva "slijepog na boje" (*color-blind*). Kad su postali svjesni stvarnog, a ne tek formalno-pravnog jaza, koji ih dijeli od većinske bjelačke zajednice, crnačke su se političke i kulturne vođe okrenuli obrani svoje posebnosti, jačanju svijesti o vlastitim kulturnim tradicijama. Vladajuća "WASP" (White Anglo-Saxon Protestant) kultura prestaje biti cilj crnačke kulturalne integracije, i sve se više shvaća u negativnom smislu kulturalne hegemonije, pa i opresije, koja sprečava vlastitu kulturnu afirmaciju ("crno je lijepo!"). Multikulturalizam u Americi bit će tek posuđena i neuvjerljiva kulturalna ideja u uskim akademskim krugovima, sve dok ga kao svoju kulturalnu koncepciju, pa i ideologiju, nisu prihvatili crnački kulturni vođe, zatim i druge manjine, ponajprije latinoamerička, i napokon praktički cijela kulturno-socijalna alternativa (ženske studije, *gay* pokret i drugi). Vraćajući se njegovu izvorištu - školi, dovoljno je ovdje istaknuti, da je multikulturalizam ponudio perspektivu prevladavanja jaza u školskom (ne)uspjehu crnačke, kao i drugih manjinskih učenika i studenata, povećanjem njihove motivacije za učenje i samosvijesti općenito putem priznavanja njihovih kulturnih tradicija kao jednakovrijednih dominantnoj kulturi.

Multikulturalizam u Americi, osobito u svojim radikalnim inačicama, nije se, međutim, mogao zadovoljiti samo sa stanovitim dopunama postojećih programa. Umjesto toga cijeli je vrijednosni model američke škole podvrgnut kritici i doveden u pitanje. Naime, američka javna škola izvorno je ustanovljena kao ključan instrument asimilacije druge i treće generacije useljenika, usađivanjem središnjih američkih (anglo-protestantskih) kulturalnih vrednota. U multikulturalističkoj koncepciji kulturalnu uniformnost, ili bolje rečeno kulturnu dominaciju, treba zamijeniti afirmacijom kulturalne raznovrsnosti, a obrazovni sustav ima služiti tomu cilju. Promjene u nastavnim programima, ponajprije se odnose na obrazovna područja književnosti, povijesti i kulture. Napadnut je na svim razinama školstva tzv. kanon velike literature, dotadašnja obvezatna lektira, koja je eminentno počivala na anglo-saksonskim, a onda i europskim kulturnim izvorima, tradicijama i vrednotama, u čemu su ženske studije prepoznale istodobno i tradicionalni vladajući muški svjetonazor.

Dvije države s najvećim i najraznovrsnijim imigrantskim, odnosno manjinskim etničkim skupinama, Kalifornija i New York, prve su (1987.) prihvatile nove nastavne programe od petog do dvanaestog razreda. U njima su znatno prošireni ne-europski kulturni sadržaji. No, oni nisu zadovoljili radikalne multikulturalističke zagovornike crnačke i latinoameričke manjinske zajednice u zemlji. Kasniji koncepti daleko radikalnijih preinaka programa u multikulturalističkom duhu izazvali su, pak, žestoku reakciju i pravi protuudar od strane kritičara multikulturalizma i zagovornika (nešto ublaženog) *melting-pot*-ovskog modela obrazovanja.²² Po mišljenju istaknutog sudionika debate, umjerene multikulturalističke provenijencije, Nat-

²² Među prvim kritičarima novih multikulturalističkih obrazovnih programa bio je A. Schlesinger, čija je knjiga *The Disuniting of America* postala nezaobilazna referenca u kontroverzijama oko multikulturalizma (Schlesinger, 1992).

hana Glazera multikulturalizam je u kratkom vremenu postao dominantna vrijednosna orijentacija u američkim javnim školama. O tomu svjedoči lakonska izjava jednoga učitelja iz Lake Countya, Florida: "Smatramo američku kulturu vrlo raznolikom i nismo sigurni koje vrednote učenici vide kao američke" (Glazer, 1997:7).

Američki multikulturalizam, kao ideja, koncepcija i socijalno-kulturalni projekt kulturno-pluralističke integracije američkog društva, nesumnjivo se pojavio i razvio u sveučilišnim akademskim krugovima, a ubrzo je dobio snažnu potporu i medija. Kad je jednom pao na plodno tlo neriješenih problema crnačke integracije, i bio prihvaćen kao nova ideja vodilja, to je bio djelatni poticaj njegovoj eksploziji u visokom školstvu. Zahvaljujući svojoj autonomiji, mnoga su ponajprije ugledna sveučilišta, u većoj ili manjoj mjeri, predvodila multikulturalističke duhovne trendove, ne samo u svojim programima, nego i samoj koncepciji studija. Prvo, dakle, izmijenjeni su programi humanističkih i društvenih disciplina, tako da su na račun europskih kulturnih sadržaja uvedeni i prošireni kako obvezatni tako i izborni kolegiji raznih etničkih, ženskih i drugih studija kulturalne raznovrsnosti.²³ Drugo, fakulteti i sveučilišta nastojali su osigurati etničku i vjersku, odnosno kulturalnu raznovrsnost svojih studenata, jer je sama raznovrsnost (*diversity*) shvaćena sada kao racionalna multikulturalizma. Ona počiva na pretpostavci da će duhovna klima, a onda i intelektualna djelotvornost sveučilišta biti obožavana prisutnošću različitih kulturnih grupa studenata u nastavnom procesu i životu sveučilišnog *campusa*.²⁴ Treće, postalo je uobičajeno, često zahvaljujući svjesnoj politici uprava sveučilišta, da kolegije iz etniciteta ili rase predaje nastavnik čije podrijetlo odgovara karakteru kolegija. Isto vrijedi i za ženske studije, iz čega stoji eksplicitno ili implicitno obrazloženje da vlastita pripadnost nekoj grupi osigurava bolje razumijevanje i predstavljanje njezine kulturalne problematike. U nekim je američkim državama multikulturalizam dobio i formalno-zakonsku potporu. Tako je Florida 1991. godine donijela zakon koji obznanjuje da učenici i studenti trebaju cijeniti druge kulture i "eliminirati osobni i nacionalni etnocentrizam, tako da razumiju da specifična kultura nije intrinzično superiorna ili inferiorna drugoj".

Umjereni multikulturalisti u osnovi se slažu u kritici postojećih programa s radikalima, ističući opresiju manjinskih od strane dominantne kulture, ali se zadovoljavaju uključivanjem u njih i druge kulturalne sadržaje te njihovom jednakom vrednovanju. Potonji su kritični i spram prvih, vidjevši u njima tek zagovornike "multikulturalizma dodatka" (*additive multiculturalism*), i traže "transformativni multikulturalizam", koji cjelokupnu američku povijest kritički reinterpretera sa stajališta rase i etniciteta. U tomu su najdalje otišli radikalni zagovornici afrocentrizma, zasebne inačice multikulturalizma.²⁵ Oni svojom isključivošću i posve-

²³ Tako sada studenti mogu diplomirati na 78% fakulteta i sveučilišta bez slušanja nekog kolegija iz historije zapadne civilizacije (Schmidt, 1997:123).

²⁴ Pisac ovoga članka boravio je kao *Fulbright Fellow* na Tufts University, jednom relativno uglednom, privatnom sveučilištu srednje veličine i sam je iskusio jedan multikulturalistički model visokoškolskog obrazovanja na djelu. U kratkoj "osobnoj karti" Tuftsa, koju svatko može naći na stranicama Interneta, kao ključne odrednice njegove obrazovne politike istaknuti su: *diversity* i *global orientation*. Pod prvim se misli na "raznovrsnu zajednicu žena i muškaraca različitih rasa, vjera, geografskog podrijetla, socio-ekonomskog zaleđa, seksualne orijentacije, osobnih karakteristika i interesa - u kojoj se razlike shvaćaju i uvažavaju". Druga utvrđuje namjeru "kultiviranja u naših studenata jednog razumijevanja građana i kultura svijeta, ostvarujući ovaj cilj putem našeg programa, studija u inozemstvu, i preko studenata koji dolaze na Tufts iz inozemstva."

²⁵ Molefi Kete Asante jedan je od vodećih teoretičara i zagovornika zasebnog afro-američkog identiteta, koji više ne prihvaća kulturno/rasno stapanje američkih crnaca u američku dominantnu kulturnu maticu. Autor članka imao je priliku slušati ga kao gosta predavača na sveučilištu Tufts i diviti se njegovu izvrsnom govorništvu, u najboljoj tradiciji američkih propovjednika, što ipak nije bilo dovoljno da bi i sam postao uvjeren u stvarnu korisnost (njegova) afrocentrizma za američku crnačku zajednicu. Asante zapravo govori o "afrocentricitetu" (*Afrocentricity*) koji bi se imao razlikovati od afrocentrizma, za koji on tvrdi da su ga skovali konzervativni kritičari izvorne afrocentričke ideje. On odbacuje optužbe da izvorna

mašnjim odbacivanjem europske kulture i civilizacije *en general*, odnosno dokazivanjem afričke kulture) i civilizacijske superiornosti, zauzimaju baš ono etnocentrističko (nemultikulturalističko!) stajalište koje je predmetom njihove kritike eurocentrizma.²⁶ Stoga su njihova zastranjivanja najlakša meta antimultikulturalističke protukritike, koja u radikalnom afrocentризmu vidi logičan dovršetak multikulturalizma, kao eminentno antieuropske kulturalne koncepcije.

Ukratko, za svoje zagovornike, multikulturalizam je kulturalna koncepcija koja odbacuje (europsku) kulturnu dominaciju i *melting-pot* asimilaciju, i zauzima se za afirmaciju kulturalnih raznolikosti, odnosno kulturalni pluralizam. U tom duhu traže se nove alternativne metafore za američki kulturni i nacionalni identitet, kao što je "mozaik"²⁷, "zdjela za salatu", "miješana salata", "dugina koalicija" i sl.²⁸ Prema svojim zastupnicima multikulturalna Amerika pokazuje svijetu svoj bolji i napredan *image*, bez predrasuda i diskriminacije.

Već smo primijetili da se pod širi pojam multikulturalizma u aktualnim raspravama uključuju vrlo raznovrsne koncepcije i politike kulturnog pluralizma, pa i društvene afirmacije manjinskih grupa, od kojih su neke začete još u drugoj polovini 60-ih. Dva takova raširena i razvijena programa posebno su na meti kritičara multikulturalizma: afirmativno djelovanje i dvojezičnost. Uz obnovu etniciteta, oni su označili ulazak Amerike u postasimilacijsku eru, što se po mišljenju umjerenog asimilacionista P. Sailinsa ironično poklopilo s nadolazećim masovnim imigracijskim valovima, kad je trebalo obnoviti imigracijski društveni ugovor (Salins, 1997:12).

Predsjednik Lyndon Johnson, posredno je, u jednom govoru na Sveučilištu Howard, pokrenuo program *afirmativne akcije*, založivši se za "sljedeću i još značajniju etapu građanskih prava", ne samo u smislu formalnih jednakosti, nego i stvarnih mogućnosti. Pri tomu je na umu posebno imao zaostajanje crnačke zajednice u socijalnoj promociji uvjetovano kako strukturalnim uvjetima tako i hendikepirajućim socijalno-kulturnim nasljedem. Njegova metafora o "sputanom trkaču" (*shackled runner*), koji ne može imati jednaku šansu stići na cilj,

afrocentrička koncepcija vodi razbijanju američkog nacionalnog jedinstva, nego, baš suprotno tomu, teži novomu jedinstvu, ali na temelju međusobnog uvažavanja kulturalnih raznovrsnosti. Vidi njegovu noviju knjigu *The Afrocentric Idea* (1988).

²⁶ Tako se, prema jednom tamnoputom psihijatru, bijelci moraju boriti za supremaciju da bi nadoknadili svoju rasnu inferiornost, prouzrokovanu njihovom "genetičkom nemogućnošću da proizvedu kožne pigmente melanina, koji su odgovorni za kožnu koloraciju". "Crnačka superiornost u područjima mentalnog razvitka, neurološkog funkcioniranja i psihomotornog razvitka" u vezi su "s posjedovanjem visoke razine melanina". L. Jeffries, nastavnik na City College of NY i konzultant za afro-američku kulturu, opisuje Europejce kao hladne, individualističke, materijalističke i agresivne "ledene ljude" koji su izrasli u pećinama, a svijetu su donijeli dominaciju, destrukciju i smrt. Afrikanci, nasuprot, razvili su se na suncu, s intelektualnom i tjelesnom superiornošću osiguranom melaninom, topli su, humanistički orijentirani, komunitarni "ljudi sunca". A. Hilliard, psiholog, tvrdi da je Egipat "majka zapadne civilizacije", s time da je isti bio afrička zemlja i civilizacija. Afrikanci su "takoder otkrili Ameriku davno prije Kolumba, a izvorno ime Atlantskog oceana bio je Etiopijski ocean" (Schlesinger, 1992:64-68).

²⁷ Metafora 'mozaika' inicijalno je uvedena za razlikovanje kanadskog modela socijalno-kulturne integracije imigranata od američkog *melting-pota* (Hinz, 1996:VIII).

²⁸ Prijašnji gradonačelnik New Yorka David Dinkins vidio je svoje birače kao "divan (*gorgeous*) mozaik". Bivša kongreskinja Shirley Chisholm karakterizirala je američke etničke grupe kao sastojke u "*salad bowl*". Barbara Jordan, predsjednica Komisije za imigracijsku reformu, izjavila je: "Mi smo više nego *melting-pot*, mi smo kaleidoskop". Crnački vođa pokreta za građanska prava, J. Jackson, nazvao je Amerikance članovima "*rainbow coalition*".

Sve te metafore dijele dvije temeljne zajedničke pretpostavke, koje negiraju *melting-pot* asimilaciju. Prvo, različite etničke grupe mogu živjeti u Americi jedna uz drugu, ne odričući se svojih kulturalnih atributa, i drugo, ne može biti niti etničke grupe teže nekom jedinstvenom nacionalnom američkom identitetu (Salins, 1997:47).

kao zdrav i slobodan trkač, pretočena je postupno u vladine programe socijalne pomoći i poticanja zaposlenja crnaca, ali i drugih rasno-etničkih grupa. Tako je dotadašnja maksima o zakonodavstvu, a onda i socijalno-kulturnoj politici "slijepoj za boje" (*colour blind*), preokrenuta u grupne (rasne) preferencije, s ciljem ispravljanja historijskih nepravdi.

Istodobno, od kraja 60-ih sveučilišta, i to baš najuglednija, neovisno od savezne vlade, ali uz njenu potporu, počinju razvijati svoje programe afirmativne akcije. Oni se u osnovi svode na nove procedure za prijam crnih i drugih manjinskih studenata zajednica boje²⁹, čime se htjela ispraviti prijašnja diskriminacijska nepravda spram crnih studenata. Kako njihovi zagovornici, tako i javno mnijenje, bili su uvjereni da se radi o privremenim mjerama, s pretpostavkom da će postati nepotrebne kad se 'trkači' izjednače u šansama. Ubrzo je politika afirmativne akcije uključila i žene, ponajprije poticanjem zapošljavanja žena na sveučilištima, kao nastavnica i stručnih suradnica. Druge rasno-etničke grupe automatski su stekle ista prava, koja su ih *kao grupe* kvalificirala za programe afirmativne akcije, mahom neovisno o tomu jesu li državljani SAD-a ili ne. Nakon socijalne pravde i svojevrsne naknade za prijašnju represiju, afirmativna akcija razvila je svoju novu racionalu u vidu koncepta "raznovrsnosti" (*diversity*), kao nova vrednota, koja oplemenjuje obrazovanje. Dakle, što je u obrazovnom procesu na nekom sveučilištu prisutnije više različitih rasno-etničkih grupa, to će njihova kulturna interakcija doprinijeti svestranijem i produbljenijem (multikulturalističkom) obrazovanju. Stoga je trebalo osigurati prijam studenata iz raznih kulturnih grupa, pri čemu svaka grupa treba biti dovoljno velika, da može djelovati kao zajednica, i da se njezini članovi ne osjećaju izoliranima i iskorijenjenima u odnosu na druge brojnije grupe u nekom sveučilišnom *campus-u*. Praktički, afirmativna akcija se sve više svodila na stanovite upisne (radne, i druge) 'kvote' dodjeljivane manjinskim grupama.

Baš je javno razotkrivanje politike 'kvota' pokrenulo lanac žestokih kritika na račun afirmativne akcije, često shvaćene kao jedne od ključnih poluga multikulturalističkog društveno-kulturnog projekta. Štoviše, mnogi pristaše njezinih izvornih načela u novije vrijeme izjašnjavaju se protiv (rigidnog) sustava 'kvota', nakon što se pokazalo da iza njega stoji pravno neprihvatljiva praksa arbitriranja u korist manjinskih grupa.³⁰ To se, naime, protivi cjelokupnoj američkoj pravnoj tradiciji i ustavnom sistemu, koji počivaju na zaštiti pojedinaca, a ne grupa (Schuman and Olufs, 1995:261-62). Na kraju glavni korisnici programa afirmativne akcije postali su imigranti, budući da oko tri četvrtine njih pripadaju ciljanim rasno-etničkim skupinama.

Tako je afirmativna akcija postala jedan od aspekata imigracijske rasprave, što je samo zaoštrilo njezinu kritiku. Većina istaknutih zagovornika multikulturalizma, međutim, ne prih-

²⁹ Pojam 'obojeni' (*colored*) smatra se danas 'politički nekorektnim' izrazom, i zamijenjen je terminom ljudi od boje (*people of colour*), što je jedna od tekovina multikulturalizma. Crnci se u istom duhu 'politički korektno' nazivaju Afro-Amerikanci, indijanci - urođeni Amerikanci (*Native Americans*). Ostale agregatne skupine boje su Latinoamerikanci (ili Hispanjolci) i Azijci.

Termin crnci pojavio se prije toga u opoziciji spram 'Nigera' (*Negros*), kad se Black Power Movement (Black Panthers, Black Muslims), počeo distancirati od središnjeg krila pokreta za građanska prava pod vodstvom Martina Luthera Kinga. Afrikan-American javio se kao naziv tek 1988. ali je brzo prihvaćen, barem među crnačkim političkim aktivistima, zahvaljujući političkoj kampanji njemu u prilog, koju je vodio Jassie Jackson. Istodobno, on je više odgovarao radikalnoj crnačkoj inačici multikulturalizma - afrocentризmu. No, na sveučilištima mogu se još naći, uz Afro-American Studies i Black Studies.

³⁰ Rezultati prijamnih ispita, temeljem općeg američkog Scholastic Aptitude Test (SAT), koje je objavilo sveučilište Berkeley, jasno su indicirali primjenu različitih akademskih standarda za pojedine rasno-etničke skupine kandidata. Tako su primljeni bijeli studenti postigli prosječno 1256 bodova, Azijci - 1293, Latinoamerikanci - 1032, i Afro-Amerikanci - 994. Slični su rezultati, odnosno odnos između pojedinih skupina nađeni i na drugim sveučilištima, što je dovelo do rasnih napetosti, pa i sukoba među studentima na sveučilištima (Eastland, 1997:85;209).

vaća (danas) afirmativnu akciju kao njegov sastavni dio. Salins ističe da ona nema nikakve veze s priznavanjem raznovrsnosti i jednakovrijednosti kultura (Salins, 1997:12). Iznikla je na valu pokreta za građanska prava, i tiče se ponajprije zapošljavanja pripadnika manjinskih deprivilegiranih grupa, dakle njihove socijalne promocije. U protuudaru na afirmativnu akciju prednjačila je Kalifornija (kao što je to bio slučaj i u njezinu uvođenju), čiji su glasači 1996. na referendumu izglasali Prijedlog 209, kojim se traži amandman na državni ustav usmjeren na ukidanje bilo kakvih grupnih (rasnih, etničkih, spolnih) preferencija putem državnih programa.

Zakonom o dvojezičnom obrazovanju iz 1968. prvi je put dano pravo učenicima u osnovnim i srednjim školama, ne-engleskim govornicima, korištenja njihova materinskog jezika. Svojom odlukom (1974.) Vrhovni sud dao je tumačenje da njime zakonodavac nalaže školskim okruzima uvođenje drugog jezika, gdje postoji takva potreba. To savezna vlada nikad prije nije učinila, i odmah su otvoreni problemi, pitanja³¹ i podjele. Starije imigrantske skupine teško mogu prihvatiti da se iz porea podupire dvojezična nastava za nove migrante, koja je njima bila uskraćivana. U glavnim imigrantskim središtima školski sustavi izloženi su svojevrsnom stresu, zbog osiguranja mnogojezične nastave, i sve većih napetosti pa i sukoba zbog nje u samim nastavničkim zbornicama. Mnogi kritičari uvjereni su da dvojezična nastava uopće ne olakšava ne-engleskim govornicima svladavanje nastavnih programa i nastavak školovanja, što ima biti njezinom svrhom.

Kad je riječ o dvojezičnosti, obično se misli na španjolski, koji je u nekim gradovima i državama sa znatnim udjelom latinoameričkih rezidenata uveden i u javnu uporabu. No, u školama Los Angelesa, primjerice, početkom 90-ih 160.000 učenika slušalo je predavanja i na armenskom, korejskom, kantonskom, ruskom, japanskom tagaloškom i drugim jezicima. Ipak, latinoameričke skupine učenika daleko su najbrojnije i najkoncentriranije, i školski ravnatelji dosljedno provode politiku dvojezičnosti (uvjetovanu vladinom financijskom podrškom) spram njih, često i unatoč želji, pa i zahtjevu njihovih roditelja da njihova djeca pohađaju engleske razrede (Glazer, 1997:92).³² Osim toga, zbog brojnosti i brzog rasta latinoameričke manjine, ostataka nekadašnjih Meksikanaca u područjima jugozapada, koja su SAD pripojile nakon rata s Meksikom, i granice s tom zemljom, ne može se očekivati da je uporaba španjolskog samo privremeno prijelazno rješenje za prvu i drugu generaciju imigranata, kao u slučaju drugih manjinskih grupa. Ironično, neke novije skupine meksičkih imigranata etnički su Maye ili indijanci koji nikada nisu usvojili španjolski, a njihova djeca sada ga moraju učiti u američkim školama, što im može pomoći u eventualnom povratku, ali ne i u integraciji u američku kulturnu matricu (Chavez, 1994:34-5). Dvojezičnost još nije multikulturalizam i ovom je prethodila, ali već sama nastava na nekom jeziku pretpostavlja upoznavanje, više ili manje, s kulturnim sadržajima i onda vrednotama dotične kulture. Osim toga, sa stajališta suvremenih globalizacijskih procesa, dvojezičnost, odnosno višejezičnost, je vrednota po sebi. Stoga se multikulturalisti (za razliku od afirmativne akcije) nje lako ne odriču. S druge strane, asimilacionisti u dvojezičnosti vide važnu multikulturalističku polugu 'etničkog federalizma' koji razbija američko nacionalno jedinstvo (Salins, 1997:189-91).

Prodor multikulturalizma kao obrazovne koncepcije, ali i općeg novoga svjetonazora, izazvao je, razumljivo, reakcije ponajprije, ali ne isključivo³³, njegovih konzervativnih kritiča-

³¹ U nekim školama Los Angelesa đaci govore više od 40 različitih jezika. Imaju li sve jezične grupe isto pravo na dvojezičnost? (Schuman and Olufs, 1995:277).

³² *New York Times* u jednom svom broju iz 1992. objavio je rezultate ispitivanja roditelja, po kome se čak 90 posto Latinoamerikanaca (uključujući i nedržavljanke) složilo ili izrazito složilo da njihova djeca trebaju učiti engleski (Schmidt, 1997:114). Većina kineskih i ruskih roditelja u New Yorku svjesno izbjegava slati svoju djecu u dvojezične razrede (Fukuyama, 1994:163).

³³ Tako je, primjerice, i glavni teoretičar "novog etniciteta" Michael Novak (slovačkog podrijetla), na koga su se multikulturalisti često pozivali, postao jednim od žestokih kritičara multikulturalizma, zbog njegove "mlitave relacije" spram istine i "kulturalnog relativizma" (Novak, 1996).

ra i zagovornika *melting-pot*-ovske asimilacije. Posljednjih godina došlo je zapravo do pravog protuudara svih njegovih protivnika kako u akademskom svijetu tako i javnoj politici. Multikulturalizam se optužuje ili barem sumnjiči, prvo, da djecu i studente uči neistine, drugo, da ugrožava nacionalno jedinstvo, treće, potkopava građansku harmoniju u američkom društvu, i četvrto, da različite kulturalne grupe, njegovom primjenom, neće poboljšati svoj socijalni položaj i perspektivu (Glazer, 1997:34).

Za svoje protivnike multikulturalizam je antiamerički i antieuropski svjetonazor koji, pod firmom kulturalnog relativizma, odbacuje sva euro-američka civilizacijska dostignuća. Za Alvina Schmidta on je ljevičarska, eminentno marksistička ideologija, kao i postmodernizam. Potonji, uostalom, počiva na kulturalnom relativizmu "s političkim prizvucima", a multikulturalizam zapravo je brak između kulturalnog relativizma i postmodernizma (A. Schmidt, 1997:3). Do suprotne (političke) ocjene dolazi Michael Lind. Mada primjećuje da se multikulturalisti predominantno, iako ne isključivo, nalaze na lijevi, sam koncept multikulturalizma duboko je konzervativan. Stoga ne začuđuje da su danas njegovi glavni osporavatelji demokratski univerzalisti, koji su, pak, većinom na političkoj desnici.³⁴

Zastupajući etnički, odnosno kulturalni pluralizam, multikulturalizam, po sudu kritičara, odbacuje civilizacijsko dostignuće izvorno američkog modela civilne nacije i vraća Ameriku na koncept (multi)etničke nacije. Zanimljivo je primijetiti da su u borbi oko ova dva modela protivnici zapravo zamijenili strane. U prošlom stoljeću značajni dijelovi domaćih (*native*) Amerikanaca željeli su etničku, a ne civilnu Ameriku; politički to su bili "konzervativci" koji su bili manje spremni prigrliti univerzalističke propozicije civilnog državljanstva. Tada su se predstavnici etničkih grupa i novih useljenika, uz potporu političkih "liberala", pozivali na izvorne ideje utemeljivača Amerike i tradiciju civilne nacije, tražeći ukidanje svih razlika utemeljenih na etnicitetu. Danas su tabori svrstani obrnuto: etničke manjine, poduprte (nekim) imigrantskim vođama i političkim "liberalima" teže više etničkoj naciji, dok se iz redova političkih "konzervativaca" čuju najglasniji zahtjevi za povratkom k civilnoj naciji (Salins, 1997:222).

Premda izražavaju velike bojazni od razornih posljedica multikulturalizma za američki identitet i nacionalno jedinstvo, mnogi zagovornici asimilacije rasnih i etničkih manjina, kao i novih imigranata, još uvijek vjeruju da je *Melting-Pot* na djelu, mada se "lonac" sve više pregrijava. Ako se multikulturalizam, barem u svojim radikalnim izvedbama ne zaustavi, Amerika će, kaže A. Schmidt, postati "kipući lonac" (Schmidt, 1997:114).³⁵ Tako Schlesinger "ima utisak" da historijske snage tjeraju prema "jednom narodu", da nisu izgubile svoju moć. Većina članova manjina rođenih u Americi, bijelih i ne-bijelih, dok mogu gajiti svoja posebna kulturna naslijeđa, sebe i dalje vide prvenstveno kao Amerikance. To potvrđuje i rastuća stopa miješanih brakova preko etničkih, vjerskih, i čak rasnih granica (Schlesinger, 1992:19). U tomu se s njim slaže i umjereni multikulturalist N. Glazer. Po njemu, mada riječ asimilacija "može biti mrtva, koncept može biti ozloglašen, ali stvarnost nastavlja cvjetati. Kao što su mnogi promatrači u prošlosti primijetili, asimilacija u SAD-u ne ovisi o javnoj ideologiji, o školskim programima, o javnom odobravanju. Čimbenici u socijalnom, ekonomskom i kulturnom životu hrane je i ona se brzo nastavlja" (Glazer, 1997:119).

Treba imati na umu da današnji, osobito umjereni, asimilacionisti dobrim dijelom prihvaćaju zahtjeve umjerenih multikulturalista, u smislu prevladavanja rigidnosti eurocentrizma

³⁴ Multikulturalizam, s jedne strane, odbija bjelačko supremacijsko rangiranje rase, no, s druge, zadržava i zapravo osnažuje staru supremacijsku definiciju rasa, samo s minornom supstitucijom termina, primjerice, umjesto "Orientalaca" i "Mongoloida" - "Azijci" ili "Azijci i pacifički otočani" (Lind, 1996:1;2;300).

³⁵ U tom smislu može se bolje razumjeti svojevremena izjava bivšeg američkog ambasadora u Jugoslaviji, Warrena Zimmermana da rat u Bosni i Hercegovini ima "zlokobne implikacije za SAD", jer ono što je tamo u pitanju su "vrednote melting pota" (Schwarz, 1995:58).

u nastavnim programima, i njihovog obogaćivanja stanovitih sadržaja kulturnog pluralizma te uvažavanja kulturalnih različitosti. Tako se P. Salins zalaže za "rehabilitaciju riječi asimilacija", da ona "ponovno postane pravilno shvaćena" i dobije svoje mjesto uz bok glavnih američkih vrednota - slobode i pravde. Istina je, priznaje on, da se useljenici nisu nikada etnički potpuno "topili", u mjeri u kojoj se to očekivalo sukladno metafori *Melting-Pot*-a, ali u tome i jest vrlina američke asimilacijske paradigme. "Tajna uspjeha etničke nacije je tradicija tolerancije, etničke i druge..." (Salins, 1997:187,224).

Jedno od ključnih pitanja rasprave o multikulturalizmu i imigraciji tiče se obiteljskih vrednota neeuropskih etničkih pridošlica. Koliko su njihove obiteljske i onda društvene vrednote uopće sukladne (tradicionalnoj) američkoj kulturnoj matrici, u kojoj (tradicionalna) obitelj (suprug, supruga i djeca)³⁶ zauzima središnje mjesto? Rasprava je, zapravo, započela oko sve dramatičnijih pokazatelja pravog rasapa crnačkih obitelji u velikim američkim gradovima, koje se sve češće svode na krnje obitelji samohranih majki, u čemu se nalazi jedan od ključnih uzroka kako neuspjeha crnačke djece u školama tako i njihova rastućeg maloljetničkog kriminala. U javnosti je sve raširenije mišljenje da su slični socijalno-patološki procesi zahvatili i (neke) skupine latinoameričkih imigranata koji sve češće dijele siromašne gradske četvrti s domaćim crncima. Štoviše, konzervativni kritičari imigracije drže da (neki) imigranti Trećega svijeta sa sobom donose pošast socijalne i kulturne dezintegracije svojih zajednica koja je zarazna te prijeti i samoj američkoj kulturnoj jezgri društva. U svojim ksenofobičnim predstavama oni cijeli taj svijet vide kao globalnu potklasu zahvaćeni istom socijalnom patologijom kao dekadentni kvartovi Los Angelesa ili New Yorka.

Stoga su kulturni konzervativci, poput republikanskog predsjedničkog kandidata Patrica Buchanana, navijestili "kulturni rat"³⁷, koji će se voditi po američkim gradovima "blok za blokom", "da našu kulturu uzmemo natrag".³⁸

Slavni konzervativni teoretičar Francis Fukuyama suglasan je s potrebitošću kulturnog rata (shvaćenog ipak manje isključivim), koji će biti glavna američka preokupacija nakon hladnoga rata, ali je uvjeren da je velika većina imigranata "na našoj strani", a ne (kulturni) na neprijateljstvo (Fukuyama, 1994:151-53). Naime, tradicionalne američke vrednote, koje zagovornici smatraju ključnim za ekonomski napredak i socijalnu koheziju, izvorno jesu kršćanske i osobito protestantske i njihovi su *Kulturtregeri* bili Europejci, ali to ne znači da ih druge kulturne grupe ne mogu preuzeti, ako ih već uvelike ne dijele.

Nasuprot kritičarima imigracije, Fukuyama, ne samo da brani imigrante kao kulturno podobne za integraciju u američku (tradicionalnu) kulturnu matricu, nego dokazuje da su oni danas u velikoj mjeri jedan od istinskih nositelja priznatih američkih obiteljskih i radnih vrednota. Proces promjena, pa i odbacivanja tih vrednota i onda kulturalnog sloma nisu endemični samo među crnačkim i imigrantskim zajednicama, nego se odvijaju i unutar bjelačke zajednice. Štoviše, baš američke kulturne elite, koje su nekad bile društveni stupovi tradicij-

³⁶ Polazi se od uvjerenja da heteroseksualna obitelj, s dvoje roditelja, pruža stabilnije i zdravije uvjete za odgoj i podizanje djece, koja se tako lakše i uspješnije socijaliziraju, odnosno takva djeca rjeđe će biti sklona socijalno negativnom, pa i patološko kriminalnom ponašanju. O socijalizaciji, pak, mladih naraštaja ovisi skladno funkcioniranje društva i njegov daljnji razvitak, pa je zdrava obitelj eminentan društveni interes.

³⁷"Kulturni rat" u ovoj izvedbi usmjeren je i protiv alternativnih oblika gay-skih i lezbijskih obitelji, a samohrane majke više su shvaćene kao svojevolan otklon od tradicionalne heteroseksualne obitelji, nego posljedicom dubljih društvenih promjena, pa i nepodnošljive muške samovlasti i nasilja u obitelji. Za sve te promjene obiteljskih vrednota često se optužuje multikulturalizam u širem smislu, koji onda uključuje ženske i alternativne pokrete. "Dokaz" je vrlo jednostavan. Svega toga ima sve više od kako je multikulturalizam na djelu.

³⁸ Iz izjave na republikanskoj nacionalnoj konvenciji u Houstonu, u kolovozu 1992.

skih vrednota, u znatnoj su ih mjeri (svjesno) napustile. Prava opasnost, dakle, za američko društvo ne leži u mogućoj kulturalnoj korupciji elita od strane imigranata, nego prije baš obrnuto. Stoga, kad bi imigracija pala i na nulu, a noviji imigranti vraćeni u zemlje podrijetla, zemlja bi i dalje bila suočena s velikim društvenim problemima i slomom jezgrovne kulture, te zaslijepljenošću pomodnom multikulturalističkom obrazovnom politikom,³⁹ koju naj snažnije podržavaju domaće kulturne skupine: crnci, feministkinje, homoseksualci⁴⁰, indijanci.

Prema zaključcima La Raza Cosmica

Pozorni čitatelji svjesni su da naša rasprava ne vodi jednoznačnom odgovoru na pitanje postavljeno u naslovu - da li multikulturalizam tali američki 'kotao za taljenje'. Suprotstavljena gledišta o tomu ovdje iznijeta samo su, po našem sudu, neke ključne sekvence iz zahuktale nacionalne debate o budućnosti kulturnog i nacionalnog identiteta Amerike, koja je već proizvela praktički nepreglednu literaturu. Može se očekivati da će se ona, možda i većom žestinom, nastaviti i u dogledno vrijeme i ostati jednom od središnjih tema Amerike na prijelomu milenija. Proturječni procesi američkog identiteta nisu dovršeni te na naše pitanje nisu još dati svi relevantni odgovori. Dužni smo, ipak, barem naznačiti naše viđenje aktualne situacije i perspektive glede postavljenog pitanja.

Lakše je ipak, temeljem naše rasprave, odbaciti apodiktičan negativan odgovor. Njegovo prihvaćanje značilo bi tvrditi da *Melting Pot*, neoštećen od multikulturalizma, i dalje jednako djelotvorno tali sve raznovrsnije etničke grupe, stvarajući jedinstvenu nacionalnu leguru s dominantnim tradicionalnim američkim (čitaj: anglosaksonskim) sastojcima (etničkim i kulturalnim). Čak neovisno o multikulturalizmu i njegovim eventualnim posljedicama za funkcioniranje *kotla*, ostaje pitanje u kojoj je on mjeri i prije bio djelotvoran i što je uistinu trebao biti njegov idealno tipski proizvod: "novi čovjek" ili Amerikanac po modelu dominantne kulture. O tomu se (danas) ne slažu ne samo kritičari, nego i zagovornici *Melting Pot*-a. Neki njegovi branitelji reinterpretiraju ga na način da se njegov kulturalni 'proizvod' jedva razlikuje od multikulturalističkog 'proizvoda' multikulturne integracije, koji zastupaju umjereni multikulturalisti.

Ne bismo se, međutim, složili niti s pozitivnim odgovorom, ako on sugerira da je na djelo potpuno novi - multikulturalistički - model kulturne i socijalne integracije u američkom društvu. Ako se hoće reći da je (sam) multikulturalizam istalio nekadašnji *kotao*, u smislu da više nema topljenja koje proizvodi nekakvu socijalno-kulturnu leguru s prepoznatljivim (tradicionalnim) američkim osobitostima, koja se ne da svesti na puki zbir ili nerazpoznatljivu smjesu svojih raznovrsnih kulturnih sastojaka. Metafora 'mozaika' i njezine inačice odgovara doduše, ali tek dijelom, osobito vanjskim manifestacijama kulturalne raznovrsnosti, ali društveno-ekonomski pogon Amerike ako već ne tali savršeno sve te razlike kao legendarni *kotao*, a ono ih sigurno melje u *velikom žrvnju*, stvarajući prepoznatljivu 'američku smjesu', a ne tek 'miješanu salatu'. 'Proizvod' *žrvnja* manje ima veze s nekim elitnim kulturalnim predloškom (po kome je talio *kotao*), a više s masovnom, venakularnom kulturom, koju pridošlice prihvaćaju kao američki način života.

Schlesinger je dobro primijetio (što proturječi njegovu zagovaranju *Melting Pot*-a) da američki identitet neće nikada biti fiksni i dovršeni, on će uvijek biti u stvaranju (Schlesinger, 1992:138). Model, pak, kome američko društvo teži, i koji na neki način možemo shvatiti kao rezultantu proturječnog djelovanja *kotla* i multikulturalizma, možda bismo mogli označiti

³⁹ Teza je postavljena kao protuodgovor Brimelowoj tvrdnji - da čak i kad imigranti ne bi bili odgovorni za multikulturalizam, već svojim povećanim priljevom predstavljaju dolijevanje ulja na vatru.

⁴⁰ U Americi više nije 'politički korektno' upotrebljavati termin homoseksualci, ali u nas nije skovan odgovarajući novi termin za *gays* i njegovu pridjevsku izvedenicu.

kao *La Raza Cosmica*,⁴¹ transetničkom i transrasnom zajednicom. Riječ je o zajednici u nastajanju koja upija kulturalne raznovrsnosti, ali istodobno čuva vitalne vrednote svoga (američkog) kulturnog nasljeđa na kojima se razvija. Sličnu viziju o transrasnoj američkoj naciji imaju i 'liberalni nacionalisti', kao M. Lind, definirajući ju jezikom i kulturom, a ne rasom i vjerom (Lind, 1996:9).

LITERATURA

- Bremelow, Peter (1995) **Alien nation: Common Sense About America's Immigration Disaster**, New York: Random House.
- Chavez, Leo, R. (1997) Immigration Reform and Nativism: The Nationalist Response to the Transnationalist Challenge, u Juan. F. Prea (ed.) **Immigrants out! The New Nativism and the Anti-Immigrant Impulse in the United States**. New York-London: New York University Press, str.44-60.
- De Rienzo, Harold (1985) Beyond the melting pot: preserving culture, Building community. **National Civic review** v. 84: n 1.
- Eastland, Terry (1997) **Ending Affirmative Action, the Case for Colorblind Justice**. New York: Basic Books.
- Feagin, Joe, R. (1997) Old Poison in New Bottles, the Deep Roots of Modern Nativism, u Juan F. Prea (ed.) **Immigrants Out! The New Nativism and the Anti-Immigrant Impulse in the United States**. New York-London: New York University Press, str.13-43.
- Fernandez, A. Carlos (1996) La Raza and Melting Pot: A Comparative Look at Multiethnicity, u Karen Rosenblum & Toni-Michelle Travis (ed.) **The Meaning of Difference, American Construction of Race, Sex and Gender, Social Class and Sexual Orientation**. The McGraw-Hill Companies, Inc. str. 43-50.
- Fukuyama, Francis (1994) Immigrants and Family Values, u Nicolaus Mills (ed.) **Arguing Immigration, The Debate Over the Changing Face of America**. New York: Touchstone, str. 151-68.
- Glazer, Nathan & Daniel Moynihan (1963) **Beyond the Melting Pot**. Cambridge: MIT Press.
- Glazer, Nathan (1997) **We are all multiculturalists now**. Cambridge: Harvard University Press.
- Hinz, Evelyn (1996) What is multiculturalism?: A 'cognitive' introduction", **Mosaic** v. 29: n 3.
- Knobel, Dale, T. (1996) **America for the Americans, The Nativist Movements in the United States**. New York: Twayne Publishers.
- Lind, Michael (1996) **THE NEXT AMERICAN NATION, the New Nationalism and the Fourth American Revolution**. Free Press Paperbacks.
- Milton, Gordon (1964) **Assimilation in American Life, the Role of race, Religion, and National Origins**. New York: Oxford University Press.
- Novak, Michael (1996) **Unmnetable Ethnics, Politics & Culture in American Life**. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Olson, James S. (1994) **The Ethnic Dimension in American History**. New York: St. Martin's Press.
- Prak, Robert (1950) **Race and Culture**. Glencoe: Free Press.
- Salins, Peter (1997) **Assimilation, American Style**. New York: Basic Books.
- Schlesinger, Arthur M (1992) **The Disuniting of America**. New York-London: W. W. Norton, 2nd.
- Schuman, David and Dick Olufs (1995) **Diversity on Campus**. Boston: Allyn & Bacon.
- Schwartz, Benjamin (1995) The Diversity Myth: America's Leading Export. **The Atlantic Monthly** v. 272: n 5.
- Schmidt, Alvin (1997) **The Menace of Multiculturalism Trojan Horse in America**. Westport: Praeger.
- Steinberg, Stephen (1989) **The Ethnic Myth, Race, Ethnicity, and Class in America**. Boston: Beacon Press.
- Ueda, Reed (1994) **Postwar Immigrant America, A Social History**. Boston-New York: Bedford Books.

⁴¹ Izvorno koncept meksičkog filozofa i edukatora J. Vasconcelosa, koji veliča duhovne vrline koje mogu proizaći iz činjenice da Amerika, osobito latinska, postaje mjesto velike mješavine 'rasa' svijeta (Fernandez, 1996:49).

WHETHER MULTICULTURALISM IS MELTING MELTING-POT OR NOT?

MILAN MESIĆ

Department of Sociology
Faculty of Philosophy

The article is concerned with the actual controversies relating to the question whether or not the famous American model of assimilation, known as 'Melting-pot' is still operating? Or, has multiculturalism (already) succeeded to impose a new concept both of national identity and integration of the newcomers? In order to make it easier for a reader to follow various aspects of the current debate, the author introduces us to historical heritage as to American identity. Traditionally, two competing concepts had been developed: 'Melting-pot' and 'cultural pluralism'. Melting-pot assimilation was vigorously criticized by American philosopher H. Kallen, who established that it was not working, as imagined, and besides that it was not desirable as an ideal. His concept of 'cultural pluralism' has from the end of 80s been taken over by multiculturalism. For its advocates multiculturalism is a cultural conception which rejects European cultural dominance and Melting-pot assimilation, and promotes recognition of cultural diversities. In that spirit it seeks for the new alternative metaphors for the American cultural and national identity, as 'mosaic' or 'salad bowl'. For his opponents it is an anti-American and anti-European ideology, which, under the cover of cultural relativism, negates the cultural achievements of the Euro-American civilization. The author restrains himself to give either positive or negative answer to the question from the title. He expects rather that the opposing cultural processes perhaps lead to a kind of an inter-model of identity designated as La Raza Cosmica.